

их роках як керівник брав участь у міжнародних (українсько-німецький, нідерландсько-польсько-українсько-білоруський, польсько-український та ін.) екологічних проектах. Наукові праці Івана Ковальчука відомі в Україні і за її межами – у Польщі, Росії, Франції, Німеччині, Канаді, США. Їх цитують вітчизняні та іноземні вчені.

Оцінюючи творчий доробок ученого, зазначимо домінування в його наукових пошуках багатогранного географічного і системного підходів до вивчення проблем тих галузей природничої науки, яким він присвятив своє життя – геоморфології і геоекології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаменко О. Екологічна геоморфологія / О. Адаменко, Г. Рудько, І. Ковальчук // Івано-Франківськ: Факел, 2000. – 411 с.
2. Ковальчук І. Геоекологія Розточчя./ І. Ковальчук, М. Петровська // Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. –192 с.
3. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз./ І.П. Ковальчук// Львів: Ін-т українознавства, 1997. – 440 с.
4. Ковальчук І.П. Українська екологічна геоморфологія: історія, сьогодення, майбутнє. / І.П. Ковальчук // Фізична географія та геоморфологія. Міжвідомчий науковий збірник – К.: ВГЛ «Обрії», 2009. – Вип. 56. – 360 с.
5. Ковальчук І.П. Українська екогеоморфологія: статус, завдання, перспективи, проблеми / І.П. Ковальчук // Українська геоморфологія: стан і перспективи. Мат-ли Міжнар. наук.-практ.конф. – Львів: Меркатор, 1997.–с.37-41.

Синява О.

Науковий керівник – доц. Садовник О.П.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ТЕРНОПОЛЯ

Висвітлення основних проблем дослідження приміської зони має важливе наукове і практичне значення. До цього часу вивчення особливостей територіальної організації суспільного життя цієї специфічної форми розселення не приділялось належної уваги, а вивчалися вони досить розпорошено та переважно в контексті вирішення окремих містобудівних, розселенських, демографічних, соціально-економічних та інших проблем. У вказаному аспекті працювали такі вчені: Барановський М.О., Гуцал В. А., Доценко А.І., Качан Е.П., Корж А.В., Кривицький А.Ф., Лесечко М.Д., Проценко С.М., Пересекін В. М., Суворовська О. Л. та ін.

На сьогоднішній день, назріла потреба комплексного вивчення проблем розвитку приміських зон великих міст, що власне і передбачає суспільно географічний аспект дослідження. На нашу думку, важливе місце посідає з'ясування самої сутності категорії «приміська зона» та визначення її місця в понятійно-термінологічному апараті суспільної географії, меж, основних властивостей та місця в системі розселення. Важливим також є розкриття особливостей розвитку приміської зони у функціональному, структурному відношенні та виявлення і аналіз всієї сукупності взаємозв'язків між містом і зоною його впливу. Практичним значенням таких досліджень є те, що їх результати можуть бути важливою науковою основою для подальшого розвитку і удосконалення вказаних територіальних форм розселення.

В даному аспекті приміська зона, нами розглядається, як цілісна клітина суспільства, в якій функціонують всі її структурні елементи: природно - ресурсні, демографічні, розселенські, економічні, соціальні, інформаційні, управлінські, котрі пов'язані між собою функціональними зв'язками [4].

Завданням дослідження, в першу чергу, є з'ясування сутності категорії «приміська зона» та визначення її місця серед інших форм розселення населення та систем розселення різних (рангів) рівнів.

Отже, в сучасних умовах розселення населення здійснюється у формі систем. Це передбачає взаємопов'язаний розвиток поселень залежно від їх місця у системах розселення. Система розселення є одним із видів територіальної системи і являє собою сукупність

населених пунктів різної величини і функцій між якими існують різні види зв'язків. До виділення розселенських систем існує декілька підходів. (Див.Рис.1.)

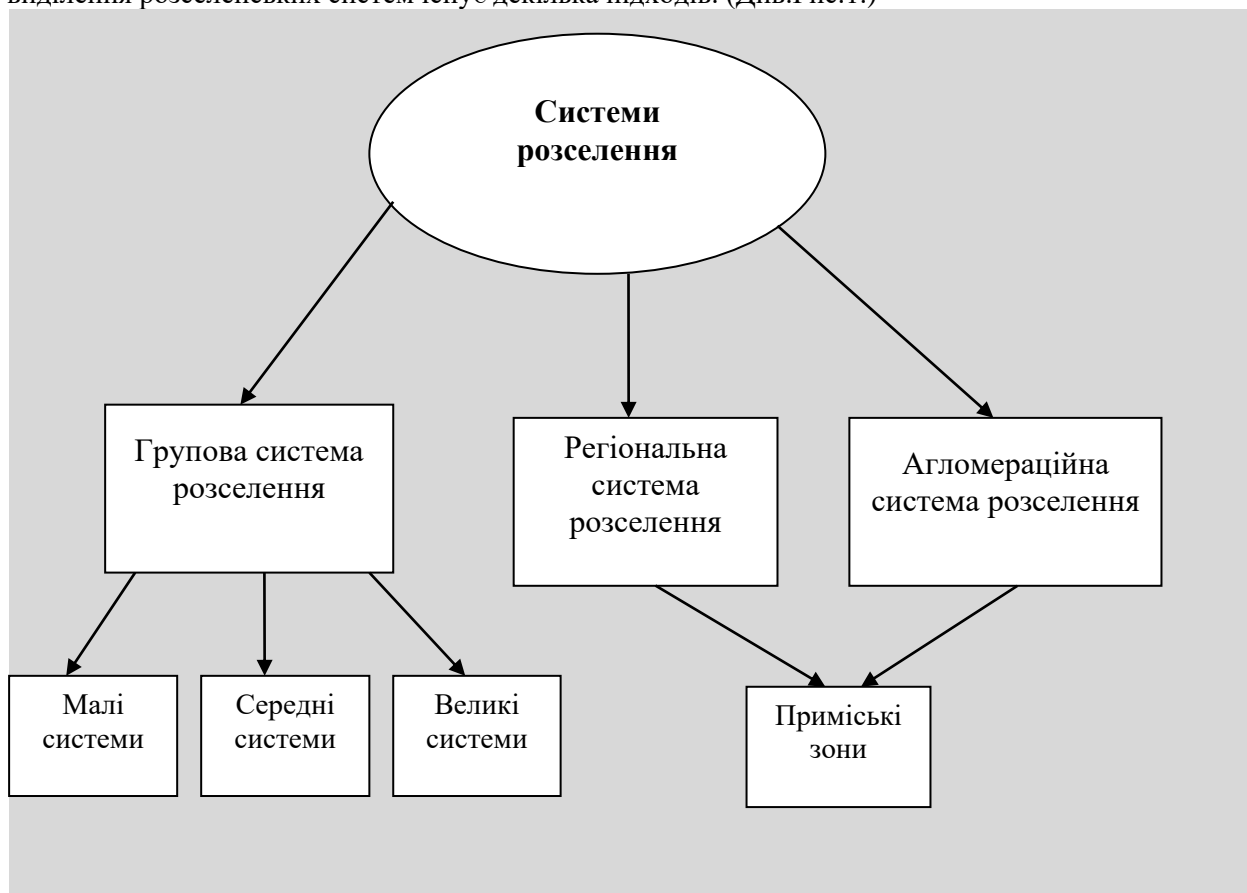

Рис.1. Системи розселення населення

Групова система - це цілеспрямовано утворювані групи міських та сільських поселень різного розміру та господарського профілю, об'єднаних розвинутими територіальними і промисловими зв'язками, загальною інженерною інфраструктурою, єдиною мережею обслуговування та місць відпочинку населення.

Регіональна система населених місць охоплюють країну в цілому або економічний район та регіони країни. Зокрема, можуть формуватися декілька взаємоузгоджених регіональних систем, коли територія має значний розмір, велику кількість групових систем і економічних районів. Згідно іншого підходу, регіональні системи розселення можуть виділятися як на основі адміністративного устрою (*обласна, районна*), так і поза ним – *субрегіональна, міжрайонна, кущова і первинна*.

Агломераційні системи, як правило, формуються на базі великих міст, але до їх складу входять також велика кількість територіально зосереджених середніх і малих міст, селищ міського типу, сільських поселень, які за розмірами значно поступаються міським агломераціям. В межах цієї системи розселення виділяють приміську зону.

Агломераційний підхід до формування систем розселення як ні один інший відображає специфіку формування меж приміських зон як зон впливу та обслуговування великих міст. Адже приміська зона – це специфічна територіальна форма розселення, що територіально прилягає до території міста. В об'єктивній дійсності великого міста, наприклад м. Тернополя, вона не співпадає з межами адміністративно-територіальних одиниць (адміністративного району), що оточують місто. Приміська зона охоплює більш обширний регіон, в якому функціонує декілька районів.[2] Внаслідок цього приміська зона може розглядатись як приклад міжрайонної системи розселення, при чому величина її території буде визначатись величиною міста та зоною впливу.

Отже, на основі аналізу підходів, щодо виділення розселенських систем, можна помітити що приміська зона має ознаки як регіональної системи розселення, так і агломераційної.

З точки зору соціально-економічної географії приміська зона відрізняється з-поміж інших форм розселення і своїми притаманними лише їй особливостями:

- підвищеною щільністю забудови сільської місцевості;
- значною щільністю населення;
- наявністю дачних ділянок жителів міста;
- підвищеною інтенсивністю маятникових міграцій;
- розміщення об'єктів інфраструктури, функція яких орієнтована на забезпечення потреб міста. В тому числі місця відпочинку і оздоровлення міського населення;
- приміський тип розвитку сільського господарства та ін.

Названі риси не тільки визначають особливості життєдіяльності населення приміської зони, а й можуть також виступати критеріями для визначення її межі. Тобто, дозволяють вирішити ще одну важливу проблему дослідження приміської зони.

Аналіз залежності використання земельного ресурсу приміської зони відносно віддалі від міста виявив, що спостерігається така загальна закономірність: збільшення інтенсивності використання території з наближенням до міста. Зокрема, збільшується частка забудованих земель, земель промислового та комерційного використання[1]. Ця закономірність поширюється і на саму концентрацію сільських населених пунктів а особливо вздовж залізничних та автомобільних доріг [3].

Останній факт пов'язаний ще з однією із найважливіших характеристик і водночас критеріїв розвитку приміської зони – *транспортною доступністю*. Даний показник характеризує інтенсивність зв'язків населення у системі розселення, що проявляється у маятникових міграціях і має велике, можна сказати одне із вирішальних значень для визначення межі приміських зон.

Найбільша інтенсивність маятникових міграцій співпадає з розміщенням залізних доріг Підволочиськ-Тернопіль, Теребовля-Тернопіль, В.Глибочок-Тернопіль. Виділені за ним межі залежать від багатьох умов(наприклад, стан доріг, природні умови і т.д.). Радіус приміської зони становить 30 км., що відповідає 1-годинній доступності від центру міста (див. рис. 2.). Це найбільша витрата часу на пересування з будинку до місця відвідування [3].

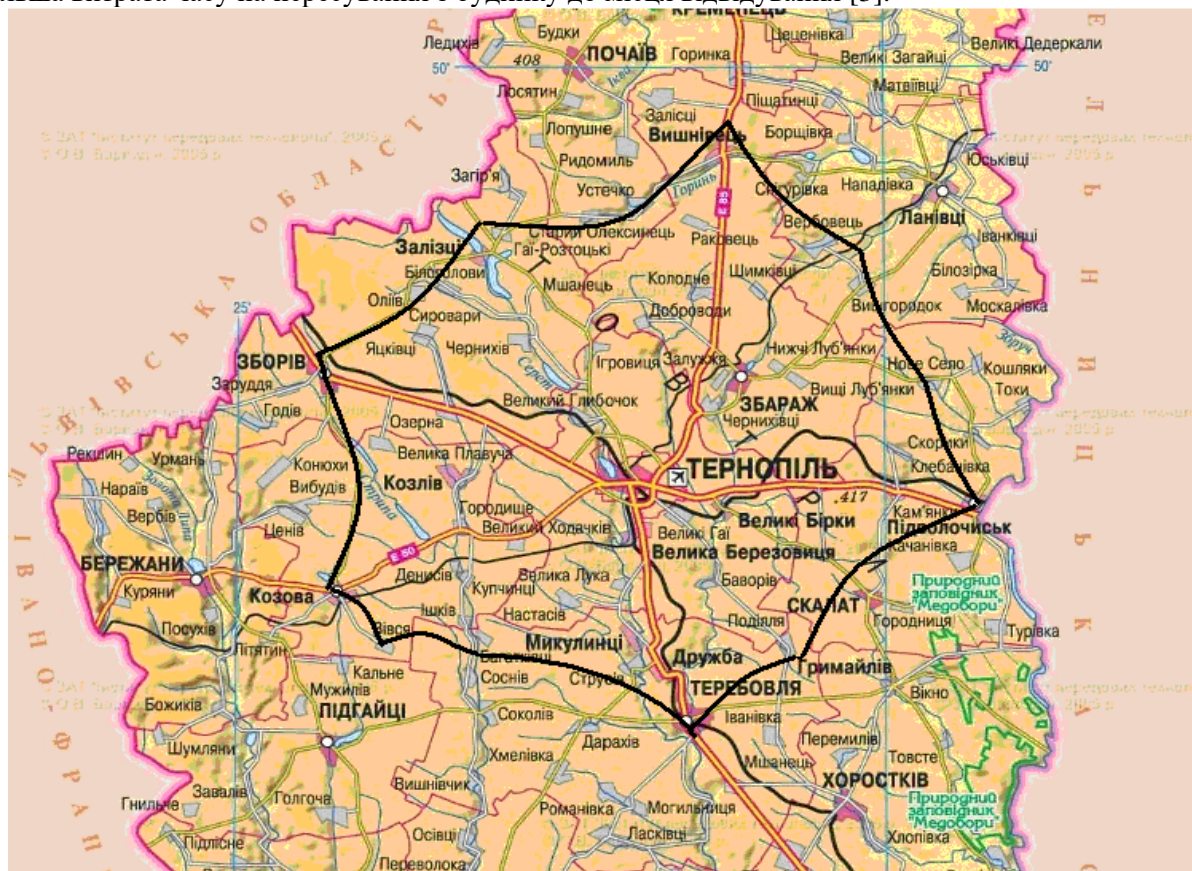

Рис.2. Межі приміської зони Тернополя за транспортною доступністю

Дослідження спеціалізації території приміської зони показують, що вона має своєрідну територіальну диференціацію і до певної міри підпорядковані теорії «центрального місця», тобто з віддаленням від центра міста змінюється концентрація промислових підприємств. Спеціалізація с/г обумовлена ґрунтово-кліматичними умовами приміської зони, в якій розташоване місто і вона зорієнтована відповідно до потреб його населення. Окремі підприємства та їх філіали розміщуються в приміській зоні, що обумовлює формування тут територіальної структури промисловості [4].

В територіально – організаційному відношенні приміська с/г зона, яка прилягає до міста, спеціалізується на вирощуванні продукції городництва (зокрема, в приміщеннях закритого типу-теплицях), скороспілої капусти, кольорової капусти, скороспілої картоплі, виробництва яєць. Також тут зосереджуються м'ясо - і молокозаводи, птахокомбінати і ін.

Одним із видів інфраструктурних зв'язків є житлово-комунальне господарство. [2] У сфері житлово-комунального та транспортного господарства діють підприємства в смт.В.Бірки, с.В.Гаї, смт.В.Березовиця, с.В.Глибочок. На відстані 7,5 км на південний схід від міста Тернополя розміщений аеродром «Тернопіль». Серед інших об'єктів інфраструктури слід виділити кладовища, сміттєзвалища та інші, що також розташовані у приміській зоні міста та спеціалізуються на обслуговуванні міського населення.

Невід'ємною частиною сучасного способу життя є рекреаційна діяльність – процес створення і споживання матеріальних і духовних цінностей для відновлення і розвитку фізичного, психічного та культурного потенціалу людей, що здійснюється у вільний час.

Найбільшу потребу населення в організованому відпочинку можна спостерігати серед жителів міста. Для прикладу, за минулий рік майже 43 тис. тернополян провели свій відпочинок у приміській зоні міста.

Проаналізувавши забезпеченість районів природно – рекреаційним потенціалом, вигідним географічним положенням щодо транспортних шляхів та розташуванням на території найбільших міст можна виділити 3 райони: Тернопільський, Збаразький, Зборівський і Терехівський, на які припадає 62% міських споживачів рекреаційних послуг [4].

Серед основних найвідвідуваніших закладів є санаторії «Медобори» (смт Микулинці), «Барвінок» (хутір Манюки Зборівського району). В них щорічно відпочиває і оздоровлюється 4 575 тис. осіб.

Місцями неорганізованого відпочинку у вихідні дні є ділянки садово-городніх кооперативів (1200 га землі), які об'єднують понад 10 тис. сімей, найбільше – у Тернопільському, Збаразькому, Зборівському районах.

Отже, виділивши в межах приміської зони найбільш характерні транспортні напрямки і змістивши сумування значень окремих видів зв'язків за цими напрямками, можна встановити границю приміської зони та їх радіуси. Внаслідок цього комплексна межа приміської зони у радіусі 42 км.

Отже, на основі даних досліджень приміська зона Тернополя - займає особливе місце серед систем розселення області. Площа приміської зони міста Тернополя становить 4473 км². Чисельність населення - 506,1 тис. осіб. Щільність населення - 113,1 осіб/км². У її межі включено території 6-ти адмінрайонів (Тернопільський та частково Козівський, Зборівський, Збаразький, Підволочиський та Терехівський райони).

Саме на цю територію поширюється найбільший вплив обласного центра, що встановлено на основі низки показників (щільності населення і виробничої діяльності, продовольчої бази, підприємства по виробництву харчових та інших продуктів, розселення маятникових мігрантів, наявності територій, які забезпечують реалізацію окремих функцій міста, наприклад, розташування сміттєзвалища, очисних споруд, об'єктів інженерної інфраструктури тощо). Тут розташоване садово-городнє господарство жителів міста та постійне місце проживання частини його трудових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корж А. В., Качан Е. П. Формирование пригородной зоны г. Тернополя // Экономико-географические исследования в Юго-Зап. Эконом. ра-йоне: Сб. статей. ГО СССР, Тернопольский отдел ГО Украинской ССР.- Ленинград. - 1977. - С. 135-150.

2. Лисяк Н. М. Регулювання економічних відносин міста і приміської зони: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н / Н. М. Лисяк. – Львів, 2009. – 20 с.
3. Лесечко М. Д., Кривицький А.Ф. До проблем визначення приміської зони // Соціально - економічні і екологічні проблеми розвитку адміністративних районів. Ч.ІІ /наукові доповіді міжнародної конференції. - Львів. 1994. С. 198-200
4. Пересекін В. М., Гуцал В. А. Особливості формування приміської зони великого міста // Сучасні географічні проблеми Української РСР: Тези доп. VI з'їзду Географічного товариства. - К.- 1990. - С. 189.

Соловій Г. І.

Науковий керівник – асист. Гулик С. В.

СТРУКТУРА ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ БОРЩІВСЬКОГО РАЙОНУ

Основним природним багатством Борщівського району є його земельні ресурси. Земельний фонд району становить 73041 га. На орні землі припадає 62275 га. Під садами зайнято 2052 га, сіножатями – 747 га, пасовищами – 8180 га, парниками - 479 га, лісами - 16027 га, землями у стані відновлення родючості 18 га, під багаторічними насадженнями –1839 га, під болотами -201 га, відкритими землями від рослинності - 1812 га, пісками - 10 га, ярами - 235 га, кам'янистими схилами - 1318 га. [2]

Сучасний ґрунтовий покрив Борщівського району сформувався протягом верхнього плейстоцену та голоцену, під впливом факторів ґрунтоутворення: материнських порід, рельєфу, клімату, рослинного покриву, тваринного світу і господарської діяльності людини [3].

Ґрунт є системно організованим тілом, яке утворилося й динамічно розвивається у верхній частині літо-гідросфери у контакті з атмосферою та як результат взаємодії органічних і мінеральних речовин за певних умов клімату, рельєфу, часу та людської діяльності [4].

Всі фактори ґрунтоутворення діють на ґрунт разом, але в кожному випадку дія кожного проявляється по-різному. В одних умовах більшу роль відіграє клімат і рослинність, в інших рельєф місцевості чи материнська порода.

Основними ґрунтоутворюючими породами Борщівського району є: леси, лесовидні суглинки, вапняки, глини, алювіальні, елювіальні, делювіальні, алювіально-делювіальні, елювіально-делювіальні відклади, карпатська галька [1].

Найпоширенішими ґрунтами Борщівського району є: опідзолені ґрунти - світло-сірі опідзолені, сірі опідзолені, темно-сірі опідзолені; чорноземи опідзолені, темно-сірі реградовані, чорноземи реградовані; чорноземи глибокі малогумусні, чорноземи неглибокі малогумусні; дернові, лучно-чорноземні, мочарні і мочаристі ґрунти, чорноземно-лучні, лучні і лучно-болотні ґрунти, болотні ґрунти; зустрічаються дерново-підзолисті, торфово-болотні, а також торфовища глибоко поховані і виходи порід [2].

На півдні району поширені опідзолені ґрунти: сірі опідзолені – смт. Мельниця-Подільська; темно-сірі опідзолені – смт. Іване-Пусте, с. Вигода; дерново-підзолисті – с. Устя. На півночі району зустрічаються також і світло-сірі опідзолені ґрунти в межах Скала-Подільської сільської ради. Чорноземи опідзолені, типові та реградовані поширені на заході. Значні площі болотні ґрунти займають на південному-заході району в межах с.Устя і с. Горошова. Чорноземи глибокі малогумусні приурочені до вирівняного вододілу річок Серету і Нічлави в межах Олексинецької, Глибочанської та Більче-Золотецької селищних рад. Лучно-чорноземні ґрунти поширені на півночі району – с. Лосяч. На заході району, поблизу селищ Глибочок і Олексинці спостерігаються виходи порід на поверхню.

Всестороннє вивчення ґрунтоутворюючих порід має першочергове значення для визначення генезису та істотно важливих генетичних і агропромислових властивостей ґрунтів. На жаль, ставлення до земельних багатств вкрай недбайливе. Багато сільськогосподарських угідь пошкоджено водною ерозією. В Борщівському районі значні площі сильноеродованих земель. Загальна площа таких земель складає 3073 га. В результаті надмірної розораності, геоморфологічних особливостей території водній ерозії щорічно піддається 56181 га, а це приблизно 77% території всього земельного фонду Борщівського району. Значні масиви родючих земель (9600 га) відводяться під забудову, виробничі будівлі та двори - 1139 га,